

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL

92

2010

EL PAPER DELS LAICS
A LA GUERRA CIVIL:
LES TRAJECTÒRIES
DE MANUEL DE IRUJO
I LLUÍS LÚCIA

HILARI RAGUER
VICENT COMES IGLESIA

QUADERNS

Lin

EL PAPER DELS LAICS
A LA GUERRA CIVIL:
LES TRAJECTÒRIES
DE MANUEL DE IRUJO
I LLUÍS LÚCIA

HILARI RAGUER
VICENT COMES IGLESIA

Hilari Ragner i Suñer (Madrid, 1928) és doctor en Dret i llicenciat en Teologia Bíblica. Entre les seves obres destaquen *La espada y la cruz* (1977), *El general Batet* (1994), *La pólvora y el incienso: la Iglesia y la guerra civil española* (2001), *Salvador Rial, vicari del cardenal de la pau* (1993), *Divendres de Passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera* (1984), *Carrasco i Formiguera, un cristiano nacionalista (1890-1938)* (2002), *Aita Patxi: prisionero con los gudarís* (2006), *Réquiem por la cristiandad: el Concilio Vaticano II y su impacto en España* (2006), *La Setmana Tràgica. Tres articles de Joan Maragall* (2009) i *Mecanoscrit sobre els monjos de Montserrat* (2009).

Vicent Comes Iglesia (Aldaia, Valencia, 1950) és doctor en Història Contemporània. Actualment, és professor titular de Història Universitària (Catarroja-València). A més de la tesi doctoral, *En el filo de la navaja. Biografía política de Luis Lucia Lucia (1888-1943)* (2002), ha publicat diversos articles sobre el catolicisme social valencià i la dreta catòlica i el llibre *Cuidados y consuelos. Cien años de Fontilles* (2009).

Edició: Isidre Ferré

Fundació Joan Maragall (Cristianisme i Cultura)
València, 244, 2n – 08007 Barcelona

Primera edició: juliol del 2010

© Editorial Claret, SLU

Roger de Llúria, 5 – 08010 Barcelona
Tel.: 933 010 062 – Fax: 933 174 830
www.claret.cat – editorial@claret.cat

Imprès a Agpograf

ISBN 978-84-9846-413-9

Dipòsit legal: B-29.800-2010

ÍNDIX

Manuel de Irujo Olo, ministre del govern de la República (1936-1938) (<i>Hilari Ragner</i>)	5
1. Ministre sense cartera	6
2. Ministre de Justícia	12
3. Ministre sense cartera	15
4. Balanç final	18
Lluís Lúcia Lúcia, el calvari d'un polític catòlic (<i>Vicent Comes Iglesia</i>) .	21
1. Carlista i alfonsí	22
2. Un republicà lleial	24
3. El calvari	29
3.1. Primera estació: del juliol de 1936 al febrer de 1937	29
3.2. Segona estació: del febrer de 1937 al gener de 1939	31
3.3. Tercera estació: del febrer de 1939 al juliol de 1941	33
3.4. Quarta estació: del juliol de 1941 al gener de 1943	37
4. El silenci imposat	39

MANUEL DE IRUJO OLLO,
MINISTRE DEL GOVERN DE LA REPÚBLICA
(1936-1938)*

Hilari Raguer

En el cinquantè aniversari de la Guerra Civil, els bisbes espanyols afirmaven: «Els estudiosos de la història i de la societat han d'ajudar-nos a conèixer la veritat sencera sobre els precedents, les causes, els continguts i les conseqüències d'aquell enfrontament. Aquest coneixement de la realitat és condició indispensable perquè puguem superar-la de veritat.»¹ La figura de Manuel de Irujo Olló és un bon angle d'enfocament per aprofundir en aquest coneixement del que va ser la Guerra Civil, sobretot en la relació que va tenir amb el factor religiós. Reconstruir la veritat històrica, si es fa amb objectivitat i serenitat, no és reobrir-ne les ferides, sinó tot just al contrari: és la condició perquè cicatritzin. Podríem completar les paraules dels bisbes espanyols amb les de l'historiador d'inspiració marxista Pierre Vilar, que va acabar el seu discurs de conclusió d'un col·loqui sobre els francesos i la guerra d'Espanya dient: «Tinguem present que la història està feta del que uns van *voler* oblidar i del que els altres no *poden* oblidar. És tasca de l'historiador esbrinar el perquè d'una cosa i de l'altra.»² Provem d'aplicar-ho al nostre personatge.

Irujo va esdevenir ministre sense cartera del primer govern de Largo Caballero el 25 de setembre de 1936, als dotze mesos d'esclatar la guerra. El 18 de maig de 1937, va passar a ser ministre de Justícia del primer govern de Negrín, i ho va ser durant mig any, fins que el 10 de desembre de 1937

* Traducció de l'article: Hilari RAGUER, «Manuel de Irujo, ministro del Gobierno de la República (1936-1938)», *Vasconia*, 32 (2002) 75-89.

1. Document de l'episcopat espanyol *Constructores de la paz*, del 20 de febrer de 1986.

2. Col·loqui sobre «Els francesos i la guerra d'Espanya» (Perpinyà, setembre de 1989).

va passar a ser de nou ministre sense cartera, fins que el 17 d'agost de 1938 va dimitir i va deixar el govern.

1. MINISTRE SENSE CARTERA

Entrar en el govern de la República era molt perillós per a Irujo, perquè en aquells moments la seva mare, la seva única filla, tres germanes i quatre germans eren presos del bàndol rebel. A tot es va sobreposar, però, el seu sentit del deure. El seu primer període ministerial, com a ministre sense cartera, significava el suport polític del PNB a la República espanyola. La seva presència en el Consell de Ministres no era merament simbòlica o moral, sinó que havia d'aportar el seu parer i el seu vot a totes les deliberacions del gabinet i, a més, vetllar pel compliment de les dues condicions que el seu partit havia posat per formar part del govern, a saber: l'aprovació de l'Estatut i el restabliment de l'ordre públic i, per tant, de la llibertat religiosa. Aquesta última comesa prendria més relleu en el segon període, del maig de 1937 a l'abril de 1938, en assumir la cartera de Justícia; tanmateix, ja com a ministre sense cartera es va llençar al noble combat del respecte a la vida i a la llibertat. Com ell mateix va dir en la nota que va fer pública per la premsa el 28 de setembre, la incorporació del PNB al govern de la República era «lògica conseqüència» de l'actuació dels nacionalistes bascos en els camps de batalla fent front a la insurrecció militar. I de manera més personal, afegia:

Aspiraciones inmediatas a las que mi gestión ha de enderezarse son: Humanizar la guerra, instaurar la República Federal y establecer un nuevo orden económico y social. El sentido humano demócrata y cristiano de nuestra concepción política, nos impele fatalmente a la paz [...]. Violencia, acometividad, ataque en la vanguardia; pero que en la retaguardia no haya arbitrariedades [...]. En la vanguardia hay que atacar con dureza, violentamente, derrochando metralla... Pero en la retaguardia hay que ser humanos. Yo he ido, uno por uno, a hospitales, cárceles y cementerios: He visitado y pedido al ministro de la Gobernación la adopción de ciertas medidas [...]. Cada atentado contra la vida ajena es más pernicioso que una derrota: más se pierde con un crimen que con una batalla [...]. Respetemos la vida de quienes están en la retaguardia y no delinquieron.³

3. A. DE LIZARRA, *Los vascos y la República española. Contribución a la historia de la guerra civil*, Buenos Aires: Ekin 1944, pp. 102-105.

Si bé la qüestió religiosa competia pròpiament al ministre de Justícia, que era García Oliver, Irujo va presentar al govern una memòria exposant la persecució patida, l'empresonament de sacerdots, la destrucció o incauació d'edificis sagrats, la requisita d'imatges religioses en els domicilis privats, etc., i demanava que el Consell de Ministres acordés la llibertat de tots els sacerdots i religiosos empresonats sense més càrrecs que la seva condició eclesiàstica, la protecció dels edificis religiosos i «la declaración expresa de la licitud de la práctica de todos los cultos religiosos».⁴ El 9 de gener, el Consell va tractar l'assumpte i va refusar la proposta, que només va tenir a favor el vot d'Irujo.

Irujo va treballar per la pau civil i religiosa d'una manera especialment intensa a Barcelona. Si en la dramàtica primavera del 1936 es va parlar de l'oasi català, com a zona relativament pacífica, en la Catalunya de la Guerra Civil cal parlar de l'oasi basc, un àmbit de salvament de vides i de llibertat per als catalans. Molts homes van fer possible aquest oasi, però sobretot va ser obra d'un grup de bascos amb els quals Catalunya (i l'Església!) sempre estaran amb deute, i entre aquests bascos hi destaca singularment Manuel de Irujo.

A mitjan octubre de 1936, tal com explicaran Arrien i Goiogana en el seu estudi sobre els bascos a Catalunya,⁵ va arribar inesperadament a Barcelona el president de la República, Manuel Azaña, acompanyat d'alguns dels seus ministres. Aquests es van traslladar poc després a València, seu del govern davant del perill de la caiguda de Madrid, però dos ministres sense cartera, Manuel de Irujo i José Giral, van restar a Barcelona, allotjats provisionalment a l'Hotel Majèstic. Després de diverses consultes, Irujo va crear el 5 de novembre la Delegación General de Euskadi en Cataluña. El seu objectiu, segons l'estatut llavors aprovat, era «proporcionar al Gobierno Vasco una representación adecuada que desarrolle su política, asista a los vascos residentes en Cataluña, proteja sus intereses y sirva de nexo de unión y

4. Manuel DE IRUJO, *Un vasco en el Ministerio de Justicia*, dins *Memorias*, cap. 2: «La cuestión religiosa», part I, Buenos Aires: Ekin 1978, pp. 125-127: «El Ministro de la República al Gobierno de la República.» Aquesta memòria va ser aprofitada per a la gran jornada convocada a Roma per Joan Pau II sobre «Testimonis de la fe al segle XX», com a únic exemple de la persecució religiosa durant la Guerra Civil espanyola. Algun diari va presentar aquest fet com una reivindicació del catòlic Irujo, però era més aviat una mena de «confessió de part», que relleva de tota prova ulterior: era un ministre de la República qui reconeixia que hi va haver persecució religiosa.

5. Gregorio ARRIEN – Iñaki GOIOGANA, *El primer auxilio de los vascos. Catalunya 1936-1939*, Barcelona/Bilbao: Fundació Ramon Trias Fargas / Fundació Sabino Arana 2001, p. 155.

acercamiento entre Cataluña y Euzkadi», però de fet va assistir i protegir també molts catalans. Pocs dies després de la inauguració de la Delegación de Euskadi a Barcelona, en una al·locució radiada va condemnar amb duresa els crims que s'estaven cometent:

Escáis llenando de cadáveres los alrededores de vuestra capital. Matáis sin tino. Destrozáis por sadismo. Alguien os ha dicho que esto es hacer la revolución. Yo os aseguro que eso es arruinar la economía, la riqueza, el prestigio y la vida catalana [...]. Si continuáis así perderemos la guerra.⁶

Irujo pensava que si les autoritats catalanes haguessin sigut tan enèrgiques com els bascs a l'hora de condemnar els excessos, no s'hagués arribat a la paorosa situació revolucionària de l'estiu i la tardor del 36. Així m'ho van manifestar ell i el canonge Onaindía a les entrevistes que vaig tenir amb ells en 1961 i 1962 a París. En el llibre *Los vascos y la República española*, firmat per «A. De Lizarra», pseudònim d'Andrés de Irujo, però que és un obra oficiosa del seu germà (a l'Arxiu de Salamanca he vist algun capítol sencer de pròpia mà de Manuel), se sosté veladament la mateixa acusació de «transigència»:

En ese juego, la misma táctica empleada condujo a extremos que repugnaban a los propios gobernantes cuya firma autorizaba no de muy buena gana forzadas decisiones. Y esto lo hicieron obligados muchas veces por la concepción clásica de que «gobernar es transigir». Esta transigencia, que fue la característica de aquella gestión política, pudo compensar por los éxitos antes aludidos la merma de prestigio de una autoridad, traída y llevada, y a la que añadir un poco de acción personal para subsistir y poder rehacer la vida del país. Este era el estado real de Cataluña y Barcelona en los primeros tiempos de la guerra civil.⁷

Jo els feia notar, a Irujo i a Onaindía, que quan es va produir l'alçament militar, la situació a Catalunya era molt diferent de la d'Euskadi. El País Basc llavors no tenia la forta immigració que Catalunya havia rebut. La diòcesi de Vitòria era la primera de l'estat en pràctica religiosa i en vocacions sacerdotals i religioses, mentre que a Catalunya s'havia produït un procés de secularització fort, que va dur a una part considerable de la població

6. A. DE LIZARRA, *Los vascos y la República española...*, 262-264.

7. *Ibid.*, 261.

autòctona a la descreença o agnosticisme, i als immigrants a un anticlericalisme ferotge. A Euskadi hi havia un poderós moviment sindical nacionalista i catòlic, mentre que a Catalunya no hi havia sindicats catòlics; els anomenats «lliures» eren en realitat grocs, i dominaven totalment els anarquistes de la CNT, que darrerament havien estat controlats pel sector més extremista: la FAI. Com s'explica, aleshores, que els catòlics bascos fossin plenament respectats a Barcelona i que en la Capilla Vasca no es produís mai cap mena d'incident?⁸ Doncs perquè els bascos que van començar a arribar a Catalunya la tardor de 1936 havien acreditat plenament el seu antifeixisme i la seva resistència, fins i tot amb les armes, a la revolta militar.

Aquest respecte als bascs catòlics és molt important a l'hora d'establir les raons de la persecució religiosa. És la qüestió que es plantejava el jesuïta P. Alfonso M. Thió Rodés quan als primers dies de la revolució, amagat en un bosc, reflexionava sobre el que estava passant:

Me preguntaba yo: ¿Rechazan a los ministros por causa de Jesús, o rechazan a Jesús por causa de sus ministros? La primera hipótesis es muy halagadora, pero la segunda es también posible, y en el rechazarla de plano, ¿no habrá nada de fariseísmo?⁹

Durant la guerra, si es mira bé, a un i altre bàndol es va acceptar l'Església i els seus ministres en tant que els eren favorables; si no, se'ls perseguia, empresonava o afusellava. La diferència només era que en el bàndol rebel se suposava, en principi, i no sense fonament, que els eclesiàstics els eren favorables; però si no ho eren, o senzillament si eren neutrals (com ara el cardenal Vidal i Barraquer), eren perseguits i fins i tot afusellats, com és el cas del sacerdot Jeroni Alomar Poquet, afusellat en el cementiri de Palma de Mallorca per haver ajudat alguns a fugir de l'illa i també per tenir un

8. Alguns sacerdots catalans hi anaven a celebrar missa, i molts fidels a escoltar-la, a la Capilla Vasca, perquè allà se sentien plenament segurs.

9. Memòries de P. Thió, citades a: *Los jesuitas en el Levante rojo, Cataluña y Valencia, 1936-1939*, Barcelona: Imp. de la Revista Ibérica s.d., p. 59. Aquesta obra va ser publicada de forma anònima perquè el P. Miquel Batllori, S.J., a qui el superior provincial havia encarregat que l'escriuís utilitzant els relats dels jesuïtes que havien passat la guerra a Catalunya i València, va considerar que no era un material històricament fiable, pel clima de nacionalcatolicisme exacerbat que impregnava aquells relats. L'extensa citació de les memòries del P. Thió (que Antonio Montero cita molt resumida en la seva *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*) és un dels pocs relats que Batllori considera historiogràficament aprofitables.

germà membre d'Esquerra Republicana.¹⁰ En el cas del clergat basc, se suposava que eren nacionalistes i per tant enemics, i per això alguns van ser afusellats i molts empresonats o desterrats. En el bàndol republicà, ben al contrari, se suposava que els sacerdots, els religiosos i els laics militants eren enemics, i com a tals foren perseguits, però si es demostrava el contrari, com succeïa amb els bascs, se'ls respectava. De fet, gairebé tots els bisbes, sacerdots, religiosos i destacats laics espanyols es van adherir amb entusiasme a la insurrecció. Cap al final de la guerra, Irujo ho constatava amargament: «La Iglesia, fuere lo que fuere, figurará como mártir en la zona republicana y formando en el piquete de ejecución en la zona franquista.»¹¹

Irujo va buscar la col·laboració d'alguns catalans per al compliment de la seva missió. Per a l'organització de la Delegació, va nomenar secretari Ricard Altaba-Planuc.¹² Altaba era regidor de l'Ajuntament de Barcelona i president d'un centre polític que Esquerra Republicana de Catalunya tenia a prop de l'estació. Com que a aquest centre hi acudien molts refugiats sense recursos que arribaven amb tren, va organitzar-hi un menjador i uns allotjaments provisionals, i d'aquí va venir la relació amb els bascs. Altaba va deixar els càrrecs municipals que tenia per dedicar-se de ple a l'atenció dels refugiats. Irujo el va incorporar a la Delegació d'Euskadi com a secretari, perquè fes d'enllaç amb les autoritats de la Generalitat.

Un altre català reclutat per Irujo va ser Josep M. Trias Peitx, secretari general d'Unió Democràtica de Catalunya. Trias era el canal principal pel qual arribaven al coneixement d'Irujo molts casos de persones que necessitaven protecció. Trias tenia despatx a la Delegació d'Euskadi i va emprendre, de part d'Irujo, gestions molt delicades, inclosos viatges a França per posar fora de perill sacerdots, religiosos, religioses i altres persones la vida de les quals estava amenaçada; també va ser intermediari a l'hora de fer contactes indirectes amb el Vaticà, a través del cardenal Vidal i Barraquer i de l'arquebisbe de París, el cardenal Verdier. Però més endavant Irujo va haver de prescindir de Trias perquè aquest no acceptava el simple paper de col·laborador, sinó que s'arrogava un protagonisme i fins una certa independència política, invocant el seu càrrec a Unió Democràtica de Catalunya

10. Cf. Nicolau PONS I LLINAS, *Jeroni Alomar Poquet. El capellà afusellat pels feixistes el 1937*, Palma de Mallorca: Leonard Muntaner 1995, pp. 143-147.

11. Irujo a Vidal i Barraquer, 23 de maig de 1938. Arxiu Vidal i Barraquer, part inèdita.

12. Cf. Ricard ALTABA-PLANUC, *Vuit mesos a la Delegació del Govern d'Euzkadi a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya 1938. Cf. també Gregorio ARRIEN - Iñaki GOJOGANA, *El primer auxilio de los vascos...*, 161.

i entenent la seva tasca com una col·laboració d'alt nivell entre el seu partit i el PNB i el govern d'Euskadi. Aleshores Unió Democràtica era un grup interessant però molt reduït. Segons Trias, amb Irujo mai no hi havia hagut personalment cap problema, però en el PNB imperava una fèrria disciplina de partit, i altres correligionaris d'Irujo no veien bé la seva presència destacada en la Delegació.¹³

Trias no tenia l'exclusiva de les gestions humanitàries que es duïen a terme des de la Delegació d'Euskadi. Era tan públic i notori que Irujo emparava les persones amenaçades, especialment sacerdots, que més d'un li va escriure o li va trucar al despatx per demanar-li auxili. Alguns alts càrrecs de la Generalitat catalana, com el conseller de Governació Josep M. Espanya i Sirat, el conseller de Cultura Ventura Gassol i Rovira o el comissari d'Ordre Públic Frederic Escofet i Alsina, també tenien fama de salvar sacerdots i monges, per la qual cosa la premsa extremista els denunciava públicament i els amenaçava, fins al punt que també ells van acabar escapant-se a França. En canvi, Irujo va aguantar fermament al seu lloc. Entre molts casos que es podrien explicar, mencionaré el del sacerdot Francesc Vives, a qui cap al final de la guerra el cardenal Vidal i Barraquer nomenaria vicari general de Tarragona, preveient que el que exercia aquest càrrec, el canonge Salvador Rial, que havia col·laborat en els intents de restablir el culte públic i les relacions diplomàtiques amb la Santa Seu, seria detingut quan arribessin les tropes de Franco.¹⁴ Vives em va explicar que es trobava a Barcelona indocumentat i, en saber el que Irujo feia, s'hi va presentar, es va identificar com a sacerdot i li va demanar que li facilités algun certificat o carnet que pogués presentar en cas que pel carrer algú li demanés la documentació. Irujo li va preguntar si li interessaria sortir a l'estranger. Vives va respondre que és clar que sí, però que no se li havia acudit demanar tant. Irujo va escriure allà mateix una carta dirigida a Vives en la qual li agràia el seu oferiment de treballar al servei de la República, i li deia que li comunicaria més endavant el destí que li donaria. Aquesta carta era pel cas que li demanessin la documentació mentre li tramitava el passaport, el permís de sortida i l'ocasió d'embarcar-se. Poc després va ser citat per Irujo, el qual li va lliurar la documentació i li va facilitar l'embarcament vers Gènova.

13. Cf. Hilari RAGUER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1976.

14. Cf. ÍD., *Salvador Rial, vicari del cardenal de la pau*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993.

2. MINISTRE DE JUSTÍCIA

Després de la crisi del maig del 37, Irujo va passar a ocupar la cartera de Justícia fins al 10 de desembre d'aquell any. Va ser un eficaç col·laborador en el projecte de Negrín de restablir l'ordre a la rereguarda.

Per mostrar el que va representar el traspàs del Ministeri de Justícia del llibertari García Oliver al demòcrata Irujo, és suficient de recordar el decret del primer pel qual es creaven els camps de treball per a presos feixistes (ja que per als delinqüents comuns no hi havia presons i, per aquest motiu, se'ls van cancel·lar els antecedents penals). García Oliver escriu en les seves memòries que la seva concepció dels camps de treball per als condemnats feixistes quedava sinteritzada en el lema que els va posar: «Trabaja y no pierdas la esperanza» (un lema que eria els cabells per la semblança que té amb l'*Arbeit macht frei*, el treball us farà lliures, que presidia els sinistres camps de concentració nazis). Diu que aquest lema «venia a substituir el que aconsejara Concepción Arenal, aquella benefactora de los presos, que rezaba "Odia al delito y compadece al delincuente"». ¹⁵

Irujo va començar restablint la vigència de la llei d'Incompatibilitats i va separar dels seus càrrecs judicials tots els que intervinguessin activament en la política, va revisar els nomenaments de jutges i magistrats, i va excloure tots els que no reunien les condicions acadèmiques necessàries i va reposar centenars de funcionaris que havien estat arbitràriament destituïts només pel fet de ser persones moderades. Com a signe de serietat i dignitat, va restablir en els tribunals l'ús obligatori de la toga, i no es va deixar impressionar pel fet que comunistes i anarquistes qualifiquessin aquesta mesura de «burguesa, reaccionaria y fascista». ¹⁶ «Los rojos no usaban sombrero», deia per atraure clients en el Madrid de després de la guerra l'anunci d'una barreteria, i podríem afegir: i la toga tampoc, fins que va arribar Irujo.

A més del restabliment de la normalitat jurídica i judicial, Irujo, des del Ministeri de Justícia, que és el que a Espanya sempre s'ha ocupat dels assumptes eclesiàstics, va voler procedir a la normalització religiosa. Negrín tenia un interès viu en això, de cara a la bona imatge de la República davant de les cancelleries estrangeres, que era on, al cap i a la fi, es decidiria la guerra. El que Irujo no podia imaginar-se és que per al seu programa

15. J. GARCÍA OLIVER, *El eco de los pasos*, Barcelona: Ruedo Ibérico / Ibérica de Ediciones 1978, p. 378.

16. A. DE LIZARRA, *Los vascos y la República española...*, 140-143.

de llibertat religiosa trobaria més oposició en l'autoritat eclesiàstica que en els comunistes.

En la línia de la memòria que, essent encara ministre sense cartera, havia presentat al Govern de Largo Caballero el 7 de gener de 1937, ara va insistir davant de Negrín en normalitzar la vida religiosa, i aquest el va convidar a presentar un avantprojecte de decret sobre el qual el govern pogués deliberar.¹⁷ En efecte, el 31 de juliol Irujo va presentar un proposta de restabliment del culte públic i va autoritzar el ministre de Justícia per crear un Comisariado de Cultos.¹⁸ Va proposar que fos Trias Peitx o algun company seu d'Unió Democràtica de Catalunya qui acceptés el càrrec de comissari. Trias ho va tractar en el comitè permanent del seu partit; sense rebutjar de pla la proposta, van creure que la mesura era prematura i que, a causa de la gravetat dels excessos dels primers mesos, havia de procedir gradualment a la reobertura d'esglésies. A més, no es podia actuar sense haver-se posat d'acord amb l'autoritat eclesiàstica: la història demostrava que tots els intents de crear una Església nacional independent de Roma havien fracassat. Trias s'inclinava personalment a acceptar-ho, i preveient la possibilitat que en tal cas el P. Torrent (que governava la diòcesi de Barcelona per haver estat nomenat vicari general pel bisbe Irurita abans de desaparèixer) l'excomunicués, va escriure al cardenal Vidal i Barraquer per exposar-li la situació i consultar-li si en aquella eventualitat podria, almenys en el seu fur intern, sentir-se tranquil de consciència. No sabem la resposta que li va donar el cardenal de Tarragona.

Ferm en el seu propòsit, i tot atenent el consell dels d'Unió Democràtica, el 28 de novembre de 1937 Irujo es va entrevistar amb el P. Josep M. Torrent i li va proposar el restabliment del culte públic mitjançant la reobertura d'algunes esglésies. Es coneixien, ja que Irujo atenia una vegada i una altra les peticions de Torrent a favor dels eclesiàstics detinguts o amenaçats. Torrent va respondre que no estava autoritzat per accedir a la seva proposta i que havia de sotmetre l'assumpte a una autoritat superior. No li va dir mai al ministre el resultat de la consulta, i va estar evitant les seves reiterades peticions fins al final de la guerra.

Irujo no va conèixer llavors dos documents importants que jo li vaig facilitar quaranta anys després i que ell posteriorment va publicar a les seves memòries: la carta de Torrent al cardenal Pacelli que refereix l'entrevista

17. Manuel DE IRUJO, *Un vasco en el Ministerio de Justicia...*, 30-31.

18. *Ibid.*, 205-207.

del 28 de novembre de 1937 i la resposta de Pacelli en nom del papa. El parer de Torrent, tot i reconèixer que el culte privat, o sigui les misses domèstiques, resultava insuficient des d'un punt de vista pastoral, era negatiu. La resposta del Vaticà va ser que havia de restablir el culte públic si hi havia garanties de seguretat, i que tots els fidels, i no sols els bascs, podrien freqüentar lliurement les esglésies que s'obriessin. Pacelli afegia que el propi Torrent, com a autoritat eclesiàstica ordinària, hauria de jutjar si hi havia aquestes condicions. Torrent va creure que no hi eren; però la Santa Seu no volia fer-se responsable de la negativa, per la qual cosa el P. Torrent la va assumir ell personalment, i es va limitar a excusar-se en alguna ocasió dient que estava complint ordres superiors. Va arribar a escriure: «No olvide que el culto público está prohibido por mi autoridad.»

Torrent va rebutjar tot el que pogués semblar col·laboració amb la República. Va fer imprimir clandestinament (cosa greu en temps de guerra) el calendari litúrgic pel 1938 (en el qual, sigui dit de passada, en aquells temps de gana, indicava puntualment els dies de dejuni i d'abstinència) i va rebutjar olímpicament l'ofertament d'Irujo que s'imprimís, amb els permisos pertinents, en la tipografia de la República. D'aquesta manera, el P. Torrent, si bé pròpiament no era franquista, en no voler ser un instrument de la propaganda republicana, estava fent el joc a la propaganda franquista. La persecució religiosa era un dels arguments principals de la propaganda franquista, però no volia que cessés. El 5 de novembre de 1938, la ràdio vaticana va difondre una nota comentant els rumors de negociacions entre la República i la Santa Seu, que deia: «Mal puede hablarse de restablecimiento de relaciones diplomáticas con quienes, lejos de conceder las necesarias libertades religiosas, tienen monopolizadas las iglesias clausuradas.» L'ambaixador de Franco, Yanguas Messía, ho va telegrafiar, indignat, al ministre Jordana:

Estas palabras parecen significar cable tendido a los rojos subrayándoles camino. Sin perjuicio de hacer por mi parte reclamación inmediata, someto vuestro conveniencia protestar directamente Gobierno ante nuncio Su Santidad.¹⁹

Irujo va ordenar exhumar els cadàvers dels cementiris clandestins, identificar els cadàvers i processar i empresonar els culpables. En canvi, va fer revisar els processos dels nombrosos sacerdots que havien estat condemnats

19. Hilari RAGUER, *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*, Barcelona: Península 2001, p. 350.

només per la seva condició religiosa, i els va posar en llibertat gradualment, vencent així la resistència d'un sector del govern, que no acceptava que els sacerdots sortissin de les presons quan hi estaven entrant molts anarquistes i trotskistes.

Les memòries, encara inèdites, de l'advocat barceloní Jordi Olivar Daydí són un testimoniatge més de la preocupació jurídicista d'Irujo. L'havia nomenat magistrat del Tribunal Suprem i li va encarregar una investigació sobre les activitats il·legals del SIM. Negrín havia restablert en bona part l'ordre a la rereguarda. És un fet que, després del maig del 37, quan els comunistes desplacen del poder els anarquistes, la gent —diguem-ho així— de dretes respira, perquè s'han acabat els registres, les detencions i els passejos arbitraris; però llavors comença un altre tipus de terror, el policíac del SIM, dirigit contra els espies i quintacolumnistes i contra els anarquistes i els anomenats trotskistes del POUM, el partit d'Andreu Nin. El SIM detenia, torturava (són famoses les *chekas*) i liquidava expeditivament. El fill del Sr. Olivar Daydí conserva l'informe que el seu pare va redactar i va elevar a Irujo, després d'haver tingut el valor de visitar i inspeccionar la seu del SIM, on va trobar hostilitat i amenaces fàcilment imaginables. Si finalment Irujo, quan era de nou ministre sense cartera, es va retirar del Govern de la República, va ser per dissentir d'aquest terror policíac, i també, com tot seguit recordarem, en solidaritat amb la Generalitat catalana, que Negrín estava buidant de tot contingut real i reduint, com deia el president Companys en una carta a Negrín, a una mena de Diputació provincial.

3. MINISTRE SENSE CARTERA

La Guerra Civil va estrènyer les relacions entre bascs i catalans, i entre els governs respectius. Abans de la guerra hi havia més distància entre ells, perquè a Euskadi predominaven les dretes, mentre que a Catalunya governaven les esquerres; però en esclatar la insurrecció militar contra la República, bascs i catalans van coincidir en la seva fidelitat a les institucions democràtiques. La fraternitat es va estrènyer encara més amb l'arribada dels bascs a Barcelona, i la solidaritat política es va manifestar en la doble direcció. Quan Azàfia i Negrín van voler suprimir el Govern d'Euskadi i la seva delegació a Barcelona al·legant que, perdut el territori basc, ja no tenia cap justificació, la Generalitat va donar suport enèrgicament al Govern d'Euskadi. Així apareix a les actes del Consell Executiu de la Generalitat, que, sigui dit de passada, van ser salvades, juntament amb molts altres do-

cuments catalans, pels bascs de París, i després d'haver estat inventariades a l'Archivo del Nacionalismo Vasco d'Arratia, han estat lliurades recentment a l'Arxiu Nacional de Catalunya. De manera anàloga, quan el català Jaume Aiguader, ministre de Treball i Assistència Social, va dimitir per les mesures centralistes de Negrín que afectaven les competències de la Generalitat, Irujo es va solidaritzar amb ell i va deixar el Gobierno. Irujo també dissentia de la creació de tribunals militars especials per a la repressió de l'espionatge.

Un aspecte fins ara desconegut de l'actuació d'Irujo és la protecció jurídica que va dispensar, amb l'ajut de Julio Jáuregui, a Lluís Lúcia i Lúcia; ho hem sabut per la tesi doctoral que Vicent Comes Iglesia ha dedicat al cap de la Derecha Regional Valenciana. El 18 de juliol de 1936, Lúcia va dirigir un telegrama al ministre de la Gobernación «como ex ministro de la República, como jefe de la Derecha Regional Valenciana, como diputado y como español», i es va posar «al lado de la autoridad que es, frente a la violencia y la rebeldía, la encarnación de la República y de la Patria». Aquest telegrama va ser difós una vegada i una altra per la ràdio. Tot amb tot, Lúcia va ser detingut per ser de dretes. Com a diputat, es requeria per processar-lo la concessió per part de les Corts del suplicatori necessari. L'arxiu de la família Lúcia, que Comes ha pogut estudiar, mostra com Lúcia es va sentir més segur quan va saber que Irujo havia estat nomenat ministre de Justícia. En efecte, Irujo va fer complir les normes constitucionals i va arrabassar al Tribunal Popular la competència de tots els casos de diputats processats per passar-la a les Corts i al Tribunal Suprem, mitjançant una ordre de mitjan agost dirigida al president del Tribunal Suprem, al fiscal de la República i al director general de presons. A mitjan setembre va escriure a la presidència del Congrés i al president del Tribunal Suprem per interessar-se particularment per Lúcia. Julio Jáuregui, que era secretari de la Comisión de Suplicatorios, era el que més aferrissadament defensava la innocència de Lúcia dins la Comisión. Va començar exigint la presència de Lúcia, que de la presó de València va ser traslladat a la de Barcelona; però per la pressió de Negrín la diputació permanent de les Corts va acabar concedint el suplicatori, en absència de Jáuregui, que no va voler assistir a la sessió. Jáuregui va demanar i va aconseguir del conseller de Justícia de la Generalitat, Bosch Gimpera, que Lúcia tingués una cel·la especial, amb més comoditats. El procés es va allargar i la vista es va assenyalar per al 25 de gener de 1939, la vigília de la caiguda de Barcelona; però els presos s'havien escapat. Paradoxalment, Lúcia va ser processat novament, aquesta vegada per un tribunal militar franquista, que va continuar físicament el su-

mari republicà: va afegir-hi uns quants folis més i el van condemnar a mort. Aquest únic sumari roig i blau és l'exemple més clamorós que es pugui imaginar de l'acarnissament de les dues espanyes contra la tercera. Machado deia que «una de las dos Españas ha de helarte el corazón», però a Lúcia les dues li van glaçar el cor. Gestions de persones amigues, sobretot de l'arquebisbe de València Prudencio Melo Alcalde, van obtenir de Franco primer la commutació de la pena capital per la de trenta anys, i després per la de confinament a Mallorca. El de Lúcia és un dels casos més dramàtics de la *tercera Espanya*, la que no tenia cabuda ni en la roja ni en la blava.

Quan Irujo ja no era ministre de Justícia, Torrent es va negar a tractar amb ell d'assumptes religiosos, la qual cosa, a més d'una descortesia i un senyal de desagraïment, va ser un error polític, perquè Irujo, abans i després d'exercir aquella cartera ministerial, tenia prou autoritat política i moral per protegir l'Església i els seus ministres, i així ho va demostrar eficaçment en nombrosos casos. El pols entre el ministre de la República i el vicari general va ser tens, i el P. Torrent va ser certament valent i gairebé provocatiu, però jugava amb l'avantatge que concixia les conviccions catòliques d'Irujo i sabia que no l'empresonaria encara que desafiés el govern.

Malgrat haver prestat a Franco el gran favor de deixar-li restablir el culte públic, després de l'ocupació de Barcelona i a la postguerra el P. Torrent va ser totalment ignorat: va haver d'assabentar-se per la premsa que ja no era ordinari de diòcesi perquè el papa havia nomenat administrador apostòlic Mons. Díaz Gómara. La raó és que el P. Torrent, que havia estat respectat per les autoritats republicanes, que havia tractat amb elles, i que li havien facilitat l'exercici de l'activitat pastoral (un certificat seu que algú era clergue era reconegut pel Ministerio de Defensa per eximir de serveis d'armes), trencava la imatge de persecució sagnant durant tota la guerra que es volia donar des de l'altre bàndol. Tan sols més tard, a instàncies de l'abat de Montserrat Antoni M. Marcet, el secretari d'Estat, en nom del papa, li va dirigir una carta agraint-li els serveis prestats. Per la mateixa raó, es volia ignorar l'existència i el funcionament de la capella basca, malgrat haver actuat amb totes les formalitats canòniques; i ni l'Estat ni l'Església no concedien validesa als llibres de baptisme i matrimonis de la capella basca, amb la qual cosa es va propiciar algun cas de bigàmia. En la primera entrevista que em va concedir en 1961 a la Delegación de Euskadi de París, Irujo em va mostrar el voluminós dossier sobre aquest assumpte que havia enviat a la Santa Seu, angoixat en la seva consciència de creient per aquest problema. Però Irujo va tenir pitjor sort que el P. Torrent, perquè a aquest, encara que fos tard, el Vaticà li va donar les gràcies, i a Irujo ni tan sols li va enviar un justificant de recepció.

4. BALANÇ FINAL

Irujo va defensar la llibertat de l'Església i els drets individuals dels sacerdots i religiosos, no com un privilegi clerical, ni tampoc per oportunisme polític, sinó com un cas concret dels drets democràtics reconeguts a la constitució de la República. Negrín, Álvarez de Vayo i altres membres del govern republicà buscaven la normalització de la vida religiosa per raons de conveniència política, per esborrar la mala imatge que les matances i els incendis dels primers mesos havien generat a l'exterior, però Irujo obrava per convicció humanista i democràtica. La seva política també es diferencia de la dels cardenals Gomà i Pla i Deniel, que a vegades, durant la guerra i la postguerra, es van enfrontar al govern franquista per defensar persones o institucions eclesiàstiques (moviments apostòlics, publicacions oficials de l'Església, col·legis professionals, reunions, etc.) per ser de l'Església, però no els importava que no es respectessin els drets humans més elementals dels altres ciutadans. En canvi, Irujo defensava igualment l'imperi de la legalitat i la humanitat tant si es tractava d'un sacerdot com si la víctima era Andreu Nin, Pilar Millán Astray, la neboda del Generalísimo Franco Pilar Jaraiz Franco o Serrano Suñer.²⁰

Aquest va ser l'estil de l'oasi basc en el desert català: els nacionalistes catòlics bascs, sense ostentació ni arrogància però sense por ni complexos, mai no van ocultar les seves conviccions democràtiques i religioses. Explicaré una anècdota montserratina. Durant tota la guerra en el monestir de Montserrat hi va romandre un monjo, el germà Carlos Areso, basc navarrès, que a les ordres del comissari de la Generalitat feia de «caser» d'aquella casa tan gran i complicada. En una de les memòries d'aquells anys que va deixar escrita, aquest monjo explica que un dia els diputats de les Corts de la República van visitar Montserrat. Tot estava intacte, però no hi havia ni monjos ni culte; només era un lloc turístic. Els diputats van visitar la basílica i van pujar al cambril de la Verge, i davant de la imatge (en realitat era una bona còpia, ja que els monjos, abans d'anar-se'n, havien amagat l'autèntica), els nacionalistes bascs, recordant segurament aquell compatriota seu, Íñigo de Loyola, que allà havia fet la vetlla d'armes, es van agenollar i amb tota naturalitat van començar a resar. Alguns dels altres diputats van fer mofa d'ells, i explica el germà Areso que els bascs van reaccionar enèrgicament i gairebé van arribar a les mans; però afegeix que malauradament des-

20. Cf. A. DE LIZARRA, *Los vascos y la República española...*, 156.

prés es van reconciliar al restaurant. Sigui dit de passada, cap al final de la guerra el germà Areso es va enredar en la quinta columna i es va fer de la Falange. Va ser detingut en una de les batudes del SIM, i l'haguessin afusellat sens dubte, perquè Negrín era implacable amb els espies, si Irujo no hi hagués intervingut. De manera que si en els primers mesos de la guerra molts van ser assassinats per ser sacerdots, al final n'hi va haver algun que no va ser afusellat gràcies a ser religiós.

Acabaré amb una altra anècdota significativa del P. Torrent. Durant la guerra es cartejava amb el secretari d'Estat, el cardenal Pacelli, a través del consolat suís. En aquelles cartes, Pacelli li deia una vegada i una altra quant patia i resava el papa per la situació de l'Església a Barcelona, i li enviava benediccions apostòliques. Aquestes cartes eren un gran consol per al P. Torrent i li infonien valor per seguir plantant cara a les autoritats republicanes (va arribar a estar detingut pel SIM, fins que Irujo va fer veure l'estupidesa de detenir el que exercia de bisbe quan Negrín estava negociant el restabliment de les relacions amb la Santa Seu). Quan la guerra estava a les acaballes, el seu venerat Pacelli va ser escollit papa amb el nom de Pius XII. Torrent va anar a Roma i va ser rebut per Sa Santedat; però va quedar desolat en comprovar que Pius XII no tenia ni idea de qui era ell: totes aquelles cartes havien estat obra de secretaris.

A les «Palabras finales» de les seves *Memorias*, Irujo escrivia:

Puse todo mi empeño en normalizar la vida religiosa, restaurar el culto y reanudar las relaciones del Estado con la Iglesia [...]. De no haberse cruzado la actitud de la jerarquía católica, es probable que aquel empeño hubiera sido logrado. Me da grima en el alma de un católico tener que confesarlo.²¹

21. Manuel DE IRUJO, *Un vasco en el Ministerio de Justicia...*, 73-74.

LLUÍS LÚCIA LÚCIA, EL CALVARI D'UN POLÍTIC CATÒLIC

Vicent Comes Iglesia

Fa uns quants anys, a final de la dècada dels vuitanta del segle passat, la revista *El Ciervo* va obrir una secció titulada «Paz en la Guerra», en la qual es pretenia recuperar una sèrie de noms que, d'una manera o altra, van provar de ser un pont i de fer una tasca de pont enmig d'aquella bogeria col·lectiva que va ser la Guerra Civil. Ja aleshores van aparèixer junts Irujo, Carrasco i Lúcia, els tres personatges que van conformar el cicle «Guerra Civil i Església» organitzat per la Fundació Joan Maragall. No hi ha res d'estrany en aquesta coincidència, ja que els tres representen molt bé la complexitat de les situacions en què es van veure implicats com a creients i com a polítics (una doble condició que ells vivien de manera indestriable) enmig dels bàndols generats pel conflicte.

Hi ha, a més, una altra coincidència històrica. De la relació de Lluís Lúcia amb Carrasco i Formiguera, en sabem poc, si bé no és agosarat suposar que es coneixien i en algun moment van tenir tracte. No obstant això, al menys una dada sí que és segura: Lúcia, pres a Barcelona, confiava en alguna gestió que ell havia fet a favor del polític català, encara que en desconexim els detalls. Així ho va deixar anotat, de manera escaudada, en el seu diari el dia 3 de febrer de 1938, quan només faltava un mes perquè Carrasco fos afusellat. L'un pres de la República i l'altre dels franquistes, la gestió de Lúcia ben poc èxit podia tenir, però ell ho va intentar. La relació de Lúcia amb Manuel de Irujo va ser més intensa, en la seva condició de detingut, cosa que va fer que el ministre basc es convertís en el seu protector. Així, les vides dels tres personatges es van entrecruar d'alguna manera enmig de la Guerra Civil.

Hi ha una afirmació de pertença que ha d'emmarcar tot el que diguem de Lluís Lúcia: és un creient autèntic que cerca projectar la seva fe religio-

sa al camp de la política. És polític perquè és creient. Només podem entendre adequadament la seva trajectòria pública —com a periodista i com a dirigent polític— des de les seves conviccions religioses. Sota les opcions polítiques que en cada moment defensarà —i que pot dur a considerar-lo, a partir d'una visió superficial, una personalitat zigzaguejant— roman un fil principal: el de qui només busca dur a la vida pública la defensa dels principis cristians i l'interès de l'Església, tal com ell els entenia. A parer meu, aquesta és la clau explicativa de la seva complexa biografia, de la qual donarem, en un primer moment, un tret introductoris; en un segon moment, ens centrarem en el calvari que va viure a partir de la Guerra Civil.¹

I. CARLISTA I ALFONSÍ

Lluís Lúcia va néixer a Cantalavieja (Terol) en el si d'una família vinculada al carlisme. La seva infantesa va discórrer a Nules (Castelló), on el seu pare havia estat traslladat com a notari. Educat en el Colegio de San José dels jesuïtes a València, va ser en aquesta ciutat que es va vincular al potent carlisme local del principi de segle XX. Al costat dels dirigents d'aquest partit, va fer els primers passos a la premsa, a la qual testaria unit de manera estreta —tot i llicenciar-se en Dret— la resta de la seva vida, i va arribar a dirigir el periòdic *Diario de Valencia* des del 1918 fins el 1936. En aquesta primera etapa política, el jove Lúcia es va identificar amb la lluita contra els valors de la modernitat i va ser un antiliberal visceral, d'acord amb les directrius de la jerarquia, un radicalisme que el temps es va encarregar d'atenuar tant en l'una com en l'altre.

De la formació i la militància activa en el carlisme, en va retenir per sempre que el lema «Déu, pàtria i rei» no es podia alterar, ni en l'ordre ni en la gradació dels termes. Amb aquest principi fonamental, les divisions internes del carlisme van dur Lúcia a trencar amb el partit en 1919, en un moment que va jurjar evident que la pàtria estava en perill a causa de les amenaces del moviment obrer revolucionari i de l'esquerdissada del sistema polític de la Restauració. Aleshores va començar una revisió ideològica profunda del seu pensament antiliberal. Interessat pel que es feia fora de les nostres fronteres, va quedar captivat pel que estaven fent políticament els

1. Tot el que segueix és àmpliament desenvolupat a: Vicent COMES, *En el filo de la navaja. Biografía política de Luis Lucía Lucía (1888-1943)*, Madrid: Biblioteca Nueva 2002.

catòlics belgues i alemanys, i va parar una atenció especial a la innovadora experiència del sacerdot Luigi Sturzo i del Partit Popular Italià. Data d'aquest anys l'aprofundiment que va dur a terme del socialcatolicisme, de notable força a València, amb la qual cosa va forjar una sensibilitat social que des d'aleshores el va caracteritzar. Va entendre, doncs, que per apuntalar l'ordre social, el catolicisme polític havia de reagrupar-se superant velles divisions que l'havien esterilitzat davant del republicanisme local. Així, Lúcia va impulsar la innovadora experiència d'un grup democratacristià denominat Agrupación Regional de Acción Católica, que fins i tot va gaudir d'alguns triomfs electorals, quelcom inèdit en aquell moment. Desestimada la lluita per l'anacrònic plet dinàstic dels carlins, el novembre de 1923 va fer un pas decisiu en reconèixer Alfons XIII.

Si bé va aplaudir l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera, de la mateixa manera que la major part de la societat espanyola, Lúcia no va participar a les institucions del nou règim, ni en la creació de les Uniones Patrióticas; és, doncs, un comportament clarament diferent de molts destacats catòlics espanyols. Ben al contrari, a partir de 1926 el *Diario de Valencia* també patiria els rigors de la censura política pels seus comentaris crítics. I a partir de l'any següent, el dirigent valencià va començar a mostrar preocupació per la passivitat dels sectors catòlics, mig adormits per l'aparent *pau social* de la dictadura. Primer mitjançant diferents articles al diari i després agrupant-los en un llibret, Lúcia va voler conscienciar el seus seguidors que aquesta tranquil·litat era enganyosa, que no podia durar gaire més i que el final de Primo de Rivera sorprendria desmobilitzats i desorganitzats els catòlics, amb el greu perill consegüent de ser arraconats per la nova situació que en resultés. Amb una perspicàcia innegable, va titular el seu llibre *En estas horas de transición*, en referència al temps que era a punt d'obrir-se després del dictador. A les seves pàgines, exhortava amb vehemència a preparar-se per l'acció política davant els que *dormien* plàcidament, confiant que la dictadura es prolongaria indefinidament i sense parar atenció a la nuvolada política que treia el cap:

Juzgamos que ha llegado la hora de que se diga y se proclame muy alto que el único procedimiento que a mano tenemos para encauzar los períodos de crisis y de transición es el ejercicio de nuestros derechos ciudadanos. ¡La política! ¡¡La intervención política!! Sí, señores; sí, católicos; ¡la política! ¡¡la intervención política!! [...]

Por ahí anda toda esa legión numerosísima de los 20 a los 50 años, jóvenes beneméritos, caballeros dignísimos, modelo de católicos y de ciudadanos, con los cuales bastaría y sobraría para revolucionar cristianamente España [...], para que ésta

fuera un reflejo fiel de los principios del derecho público cristiano. Pero ¡ay! que ellos no quieren contaminarse con la política, con la ¡nefanda política!, con ¡la pequeña y grosera política! Ellos no quieren *significarse*. Se creen algo así como la aristocracia quijotesca del espíritu, que entregan estos bajos menesteres de determinar si su patria ha de regirse conforme a las leyes de Dios o a las del infierno a un grupo de prosaicos idealistas.

Aquestes paraules van ser escrites el Nadal de 1929, un mes abans de la caiguda del dictador. Va ser llavors que Lúcia va engegar el seu partit, que va anomenar-se Derecha Regional Valenciana (DRV). No es pot afirmar, doncs, que aquest partit fos la resposta o la reacció a un règim que encara trigaria catorze mesos a establir-se, cosa que el diferencia substancialment del partit Acción Popular, de Gil Robles, i de les organitzacions regionals afins que se li van unir.

2. UN REPUBLICÀ LLEIAL

Malgrat que havia defensat la candidatura monàrquica a les eleccions municipals, l'endemà que Alfons XIII abandonés el territori espanyol Lúcia va acceptar i va reconèixer el nou règim republicà perquè aquesta havia estat la voluntat popular manifestada democràticament a les urnes. Amb aquesta claredat es va expressar en un editorial del 15 d'abril, en el moment que la bandera republicana començava a onejar al balcó de la seu de la DRV. Durant els mesos següents, tot l'interès i tota la feina de Lúcia va orientar-se a convèncer els seus seguidors —desanimats i desorientats per la nova i inesperada situació— que no hi havia lloc per a laments o enyorances monàrquics, sinó només per a l'organització i el reagrupament de forces «para reconquistar con el voto lo que con el voto se ha perdido», segons les paraules que li agradava de repetir. I l'instrument polític que oferia a les masses catòliques i dretanes era la DRV, que, tot acatant la legalitat republicana, podia dur a les Corts les seves reivindicacions i exigències. Tal com hom s'imagina, ben aviat va rebre tota mena de crítiques i desqualificacions des del sector monàrquic alfonsí i carlí pel gir que va fer al seu partit, un reuig que es va mantenir durant tot el període republicà.

Certament, la seva actitud pragmàtica era consonant amb la de l'arquebisbe de València, Prudencio Melo, i alhora amb la que defensaven el cardenal Vidal i Barraquer i el nunci Tedeschini. Era una actitud que provava de salvar en la mesura del possible els principis, els drets i els interessos de

l'Església, i no mitjançant l'enfrontament amb les autoritats legítimes, sinó amb la negociació i amb l'entesa.² I utilitzant sempre les vies legals establertes i rebutjant les dreceres que els alfonsins i els carlins defensaven (com queda palès amb el cop frustrat del general Sanjurjo l'agost de 1932).

Podem resumir la postura de Lúcia durant la República en quatre aspectes:

a) Primerament, el seu *accidentalisme* respecte de la forma de l'Estat. El primer debat que es va plantejar en els sectors confessionals i dretans va ser si era legítim per a la consciència catòlica acceptar i reconèixer el nou règim del 14 d'abril. En el rerefons de la discussió hi havia l'experiència de molts anys que havia identificat el republicanisme i l'anticlericalisme. I no els mancava raó. No obstant això, Lúcia ja havia combatut en el seu llibre citat —cal recordar-ho: de 1929— dos judicis erronis: que el règim republicà fos per definició incompatible amb els principis catòlics i que la monarquia fos consubstancial al ser d'una nació (tal com defensava Charles Maurras i Acció Francesa); aleshores Lúcia ja apel·lava a la doctrina eclesiàstica de Lleó XIII sobre l'accidentalitat per a un catòlic de les formes de govern, ja que a l'Església li era indiferent si els pobles es governaven sota formes monàrquiques o republicanes.

Aquesta doctrina eclesiàstica és la que Lúcia recordava una vegada i una altra als seus seguidors, tan aviat la república va ser implantada a Espanya, i els convidava a mirar el que estaven fent els catòlics francesos, integrats políticament a la III República. Va dur a terme una tasca pedagògica realment difícil, perquè va trobar-se, com a contradictors, amb alfonsins i carlins, que jutjaven que aquesta doctrina no era aplicable a Espanya —ja que consideraven que el catolicisme i la tradició nacional eren inseparables del règim monàrquic i, per tant, incompatibles amb la República: era la seva justificació de la necessitat de la lluita per qualsevol mitjà.

Com a resposta, el dirigent de la DRV va haver de repetir moltes vegades que la seva postura se sostenia no sols en la doctrina de l'Església, sinó que també estava avalada per les directrius que emetien els metropolitans espanyols en diversos documents oficials. Fins i tot per remarcar la seva actitud, Lúcia tenia per costum parlar d'«*acatamiento leal y sincero*» respecte

2. El ric arxiu del cardenal Vidal i Barraquer ha mostrat el nombre i la importància de les negociacions amb les principals autoritats republicanes. Malauradament, molts estudis sobre la República segueixen ignorant aquesta font tan valuosa per desfer tòpics injustos sobre l'Església espanyola.

de la República, dos adjectius que ell afegia per desfer les ambigüitats d'altres dirigents catòlics, com ara Gil Robles. Amb aquesta postura, no és estrany que la condemna que va fer del cop de Sanjurjo fos tan rotunda, ni que durant els anys de la República fos buscat diverses vegades per fer de pont a l'hora de resoldre situacions de negociació entre la riba catòlica i la republicana moderada.

b) Segonament, el seu ferm *possibilisme*, és a dir, la consideració que a cada moment calia aconseguir el bé possible, sense que això signifiqués renunciar al bé ideal. Era el revers de la famosa teoria del mal menor, que els teòlegs moralistes acostumaven a aplicar en la seva casuística. Per aquest possibilisme era irrenunciable l'intervencionisme polític a fi d'aconseguir en qualsevol situació el màxim bé. Aquest plantejament teòric es traduí per als laics catòlics en l'esforç per salvar, en la mesura del possible, d'acord amb les circumstàncies, els principis i els interessos de l'Església. Així ho va entendre i va provar de posar-ho en pràctica Lúcia durant la República, cosa que, en definitiva, justificava els seus editorials vehements amb la finalitat que els catòlics es mobilitzessin i s'agrupessin. Per exemple, en un moment especialment delicat per als catòlics, després que les Corts Constituents aprovessin els articles que afectaven la qüestió religiosa i que apuntaven la dissolució dels ordes religiosos, escrivia:

El heroísmo no está en salir a la calle violentando, revólver en mano, un estado de derecho por otro de hecho revolucionario. El heroísmo está en ejercitar nuestros derechos cívicos cuando llegue la hora [...]. En una palabra, y con ello no hacemos más que repetir una eterna cantinela nuestra. La solución está en la política. La solución está en que todos se convenzan de que en vano afirmarán sus creencias si no buscan en la política [...] la garantía de que sus creencias gozarán de todos los derechos a ellos inherentes.

Quan van arribar les eleccions de 1933, gràcies a aquestes exhortacions i missatges Lúcia havia aconseguit convertir la DRV en un partit implantat a les tres províncies valencianes i, a més, amb capacitat per ocupar el segon lloc en la lluita electoral (la primera va ser per al blasquisme, hereu de Vicente Blasco Ibáñez).

El plantejament possibilista i intervencionista va semblar tenir sentit durant els dos primers anys de la República i, amb més raó, després de l'èxit electoral de la dreta el novembre de 1933 (unides llavors en la Confederación Española de Derechas Autónomas, la CEDA). El moment realment difícil va arribar amb la frustració pel triomf del Front Popular. Al llarg dels

sis mesos que van precedir el cop militar del general Franco, Lúcia, vice-president de la CEDA, va haver de fer molts esforços per contrarestar l'estratègia inhibicionista i rupturista que en aquells temps aplicava Gil Robles, president de la CEDA, a les corts frontpopulars. Lúcia no sempre va tenir sort en el paper de fre, ja que el líder cedista, de la mateixa manera que molts joves de la CEDA i alguns directius de la DRV, havia començat a desesperar del principi intervencionista. Van ser mesos en què la tensió interna a la CEDA va arribar a tal punt que la fracció de demòcrates cristians del grup parlamentari —amb els quals s'identificaven tots els diputats valencians— van arribar a plantejar-se la possibilitat d'escindir-se de la CEDA, al temps que Lúcia, segons va confessar ell mateix, ja havia decidit que el seu partit se'n separés el setembre de 1936.

c) Tercerament, el *reformisme social* de Lúcia com a factor de contrapès davant el sector conservador de la CEDA (els «conservaduros», segons l'expressió del democratacristià Giménez Fernández). Tal com ja hem apuntat, la sensibilitat socialcatòlica era un tret característic del pensament de Lúcia, que havia aconseguit introduir-la en el programa polític de la DRV amb referències al salari familiar, a la participació dels obrers en els beneficis, a l'accés a la propietat agrària, a la creació de cooperatives de consum, etc.

No obstant això, no tothom al si de la CEDA compartia aquestes propostes; per això, en un dels enfrontaments escandalosos entre el ministre d'Agricultura Giménez Fernández i alguns representants de l'ala conservadora de la CEDA, li va tocar a Lúcia fer de mediador perquè el reformisme del ministre sevillà no naufragués. Així mateix, en els tot just sis mesos en què el dirigent valencià va ocupar un ministeri, va deixar prova d'aquesta sensibilitat socialcatòlica en elaborar un ambiciós «Plan de Pequeñas Obras Públicas», per així posar remei al greu problema de l'atur en el món obrer en 1935; aquest projecte finalment no va poder materialitzar-se per la crisi de govern del final d'aquest mateix any.

d) Finalment, cal al·ludir a l'*estil dialogant* de Lúcia durant aquests anys. Lluny del radicalisme de joventut en el carlisme, Lúcia havia assumit el valor de la tolerància en política. No obstant això, li va resultar més difícil mantenir aquesta actitud amb els representants de l'extrema dreta (Antonio Goicoechea, José Calvo Sotelo, Eugenio Vegas Latapié...), que amb els dirigents republicans centristes (Alcalá Zamora, Miguel Maura, Joaquín Chapaprieta, Alejandro Lerroux...). Els insults i les desqualificacions dels primers s'aixecaven com una barrera per a una relació normalitzada (si bé va haver d'incloure'ls en les candidatures electorals). En canvi, amb els republicans citats va mantenir una relació que va fer-se més propera amb el

pas del temps. La tendència a la polarització social que en gran mesura va marcar els anys de la República, va fer més necessaris el diàleg i la negociació entre els que defensaven postures centristes i buscaven «refredar» les tensions socials. I Lúcia es va convertir en un interlocutor idoni per fer-ho. Val la pena recollir les paraules radiades pel dirigent de la DRV els dies abans de les eleccions generals del novembre de 1933, perquè reflectien bé el seu pensament i la seva actitud en aquesta etapa:

No pretendamos los hombres de derecha tener el monopolio de la honradez; hombres naturalmente buenos los hay en todas partes, y el número de los equivocados es en este mundo, para honor de la dignidad humana, infinitamente mayor que el de los perversos [...]. La política es lucha de ideas, no de personas. La política es batalla de inteligencias, no de brazos. [...] Y por eso la política no debe ser [...] injuria, sino cordialidad. Y no debe ser insulto, sino educación [...]. Combate rudo, fiero, constante, implacable contra las ideas, pero con total y absoluto respeto a las personas, parándonos y descubriéndonos como caballeros a las puertas de su honor, que por ser de hombres es tan respetable como el nuestro, y que por ser de hombres que no somos nosotros es todavía, si cabe, más respetable que el nuestro. ¿Y no es verdad, amigos, que el día que esto hiciéramos todos los partidos, se habrían resuelto el 90 por 100 de los males que padece España? Porque la educación es respeto, y el respeto es paz, y la paz es orden, y el orden la base primaria e indispensable para la vida de las sociedades y para la mutua comprensión de los ciudadanos que la integran.

No ha de sorprendre, per tant, que la primavera de 1936, quan la tensió i la conflictivitat social semblaven imparables per la debilitat del govern de Casares Quiroga, el sector moderat del Partit Socialista, encapçalat per Indalecio Prieto, es proposés contar amb alguns dirigents centristes per a un hipotètic govern de concentració. El nom de Lluís Lúcia es va remenar llavors perquè o bé formés part d'aquest possible govern o bé perquè li donés suport parlamentari com a líder de la fracció democratacristiana de la CEDA. Diverses circumstàncies (l'oposició de Largo Caballero, d'una banda, i de Gil Robles, de l'altra) van fer fracassar el que pot considerar-se el darrer intent per enrobustir la República i, tal vegada, frenar el pendent vers la Guerra Civil.⁵

5. Vegeu aquesta consideració a: Edward MALEFAKIS, «El movimiento socialista durante la II República», dins DD. AA., *Historia social de España (siglo XX)*, Madrid: 1976, p. 214.

3. EL CALVARI

Amb l'expressió «calvari», que sovint va utilitzar Lúcia mateix, es resumeix el seu itinerari per les presons republicanes i franquistes durant el que seria, al capdavant, gairebé el darrer tram de la seva vida. L'expressió no és exagerada, perquè per a ell va ser un autèntic drama personal que ni la República li reconegués la seva sincera adhesió en temps difícils, ni que després els franquistes l'admetessin entre els seus. Situat per la guerra en terra de ningú, el seu particular calvari no va importar gens als rebels mentre estava sent processat pels republicans; posteriorment, a aquests tampoc no els va importar —excepte alguna honrosa excepció— la condemna que li van imposar els vencedors de la «nueva España». Personatge incòmode per a uns i per a altres, Lúcia va recórrer el seu calvari davant la indiferència de tots.

Per tal de ser una exposició més clara, el particular *via crucis* del polític valencià es pot dividir en quatre «estacions». Vegem-les.

3.1. *Primera estació: del juliol de 1936 al febrer de 1937*

Tot indica que, amb les primeres notícies rebudes a Benicàssim sobre la sublevació militar al Marroc, Lúcia va viure «arran del penya-segat» fins que va prendre la decisió de donar públicament el seu suport al Govern enviant un telegrama al Ministro de la Gobernación amb aquest to:

Como ex ministro de la República, como jefe de la Derecha Regional Valenciana, como diputado y como español, levanto en esta hora grave mi corazón por encima de todas las diferencias políticas para ponerme al lado de la autoridad que es, frente a la violencia y la rebeldía, la encarnación de la República y de la Patria.

Mai més no va poder separar-se d'aquest telegrama, que el perseguiria en endavant com una ombra funesta, ja que, paradoxalment, no va ser suficient per salvar-lo primerament de la presó republicana i després va ser la prova determinant per ser condemnat pels franquistes. Però independentment de les conseqüències, el telegrama era coherent amb la seva trajectòria política d'acatament de la legalitat republicana i amb el recel que sentia envers el que feia referència al món militar. Precisament per provenir d'un important dirigent de la dreta, el govern va donar la màxima difusió al telegrama i va ser llegit diverses vegades a la ràdio.⁴

4. Mentre Lúcia s'adheria al govern legítim, un grup de dirigents de la DRV estava col·laborant estretament amb els militars rebels de València a fi de sollevar les casernes. Les da-

La València dels primers dies després de la rebel·lió militar va ser a les mans de les organitzacions obreres, que havien improvisat uns òrgans de control policial. No eren les millors condicions per a un dirigent de la dreta, tot i haver fet pública la seva adhesió al govern. Per això va comunicar amb rota naturalitat al governador civil que es desplaçava al balneari de Benassal, que altres anys havia estat el lloc d'estiueig. Allà hi va romandre una setmana. No obstant això, com que coneixia el desgovern que hi havia, i havia estat advertit de l'arribada d'un dels grups anarquistes, Lúcia va començar una llarga fugida que el duria per diverses masies del Maestrat. La seva aventura, al cor de l'estiu, fugint per les pinedes i amagant-se a les masies d'amics, la coneixem prou bé. Va ser l'aventura d'un fugitiu que es desplaçava perillosament d'un indret a un altre, incapaç d'estar amagat molt de temps en un mateix lloc, inquiet per la situació en què havia quedat la seva dona. Aquestes van poder ser les raons de les anades i tornades, d'un amagatall a un altre, en un radi de vint quilòmetres. Al final, a mitjan setembre, es va amagar en una masia de Cantalavieja, els masovers de la qual cres coneguts seus. Quan temps després se li va preguntar per què no va provar d'acostar-se a València, va respondre que hagués estat una bogeria apropar-se a València mostrant el telegrama a cada patrulla de control amb què es topés de camí.

Durant els mesos de soledat forçosa a l'amagatall, la lectura de diaris endarrerits va ser pràcticament el seu únic contacte amb l'exterior per saber alguna cosa del devenir de la guerra. Per algú que estava acostumat a llegir diàriament diverses desenes de diaris, rebre alguns dies números aïllats de premsa degué ser un autèntic bàlsam en la seva situació. Un petit bloc de notes en què recollia de manera telegràfica per dies, separadament, la situació dels fronts de guerra (Còrdova, Màlaga, Saragossa, Osca, Terol, etc.) i alguns esdeveniments bèl·lics, és l'única prova que tenim de la seva distracció en soledat. Eren les sòbries anotacions per no perdre's entre els canviants informes de guerra. Durant mesos, aquests diaris van ser l'única finestra que va tenir des de la qual va poder observar passivament —però amb gran interès, tal com es desprèn de la minuciositat de les notes— el tràgic escenari de la Guerra Civil.

Descobert el febrer de 1937 en un registre a la masia, Lúcia no va ser assassinat allà mateix perquè la patrulla d'anarquistes va preferir l'èxit de pre-

des i els testimonis de què disposem demostren que Lúcia no tenia cap coneixement de la trama, que li havia estat ocultada pels implicats perquè estaven convençuts que no l'hagués aprovada.

sentar-lo a València com si fos una mena de trofeu. En aquestes circumstàncies, i gràcies a la gestió del ministre Manuel de Irujo, va tenir el consol de retrobar-se amb la seva dona i les seves filles, de les quals no sabia res des que es van separar feia vuit mesos. Així mateix, va assabentar-se de la duríssima repressió que van patir nombrosos amics de la DRV, molts d'ells assassinats.

3.2. Segona estació: del febrer de 1937 al gener de 1939

Va ser a la presó Modelo de València que Lúcia va poder comprovar per primera vegada els efectes del telegrama en l'altre bàndol, ja que el grup de falangistes que allà estaven detinguts —entre els quals Raimundo Fernández Cuesta— va començar a mortificar-lo i a fer-li el buit a compte del telegrama. La situació degué ser tan desagradable i incòmoda que va rebre com un autèntic alleujament el canvi a una altra presó de la ciutat. Però aquesta situació va durar poc. El trasllat del govern republicà a Barcelona per establir-s'hi al final d'octubre de 1937 va fer que també hi fossin traslladats els diputats detinguts, entre els quals Lúcia. Lúcia va escriure en una carta a la seva família: «Voy a ser catalán en la última etapa de mi calvario.» I així va ser, però contràriament a la seva confiança en què seria un final curt, l'etapa catalana va ser llarga, i només tornarà a València a morir-hi.

Ja a Barcelona, a les darreres setmanes de 1937 va comparèixer davant la Comisión de Suplicatorios de les corts republicanes per la seva condició de diputat. A la seva declaració i al minucios interrogatori dels membres de la comissió van seguir els testimonis d'una llarga llista de diputats i autoritats. El dictamen final de tots els grups polítics, a excepció de socialistes i comunistes, denegava el suplicatori per jutjar Lúcia perquè considerava que no hi havia «ni pruebas ni siquiera indicios» que hagués participat en la conspiració militar, a part de postillar que «el Parlamento no puede autorizar el procesamiento de un diputado por su mera y simple ideología política». No obstant això, quan uns dies després va arribar el dictamen de la Diputación Permanente de las Cortes, una maniobra partidista del cap del govern Negrín —relacionada amb un diputat-comissari comunista, responsable de la caiguda de Màlaga— va fer canviar el sentit del vot dels partits polítics i sorprenentment llavors van donar suport a la concessió del suplicatori perquè el Tribunal Suprem jutgés Lúcia. Només el representant del Partit Nacionalista Basc, Julio Jáuregui, i una minoria dels socialistes (Indalecio Prieto i Julián Zugazagoitia) s'hi van oposar per entendre que s'estava cometent una autèntica injustícia amb el dirigent valencià.

De l'estada de Lúcia a la presó Model de Barcelona, cal destacar-ne dos aspectes. Per una banda, a partir d'algun moment —desconeixem quan va ser exactament— va posar tota l'esperança en el triomf del general Franco. En les seves circumstàncies, era fàcil desidentificar-se amb una República que havia convertit en víctimes un gran nombre d'amics i seguidors de la DRV, per la qual cosa va començar a esperar el final d'aquella dramàtica situació amb la victòria del bàndol rebel. Si bé era cert que no havia col·laborat gens en la sublevació i que s'havia mantingut fidel a la República fins el 18 de juliol, els abusos d'aquest bàndol el van dur a alinear-se amb l'altre, on eren, a més, molts dels seus antics companys de partit. Tor indica que les consideracions ideològiques anteriors sobre la legitimitat democràtica del règim republicà van deixar pas en ell a plantejaments més emocionals i a reflexions menys doctrinals.⁵

Per altra banda, a la presó Lúcia va viure la seva religiositat com una «experiència de catacumba», tal com reflecteixen diverses de les poesies que va escriure durant aquest temps.⁶ Estava convençut que la qüestió religiosa era central a la guerra i que en el bàndol republicà l'Església i els seus ministres havien de passar a la clandestinitat per evitar la persecució. No li faltava raó, malgrat els esforços del ministre Irujo, amic seu, per normalitzar el culte i impedir els excessos dels primers anys de la guerra. Al marge del que acabem de dir, a la Model va entrar en contacte amb altres detinguts de dretes i va establir una amistat especial amb monsenyor Pedro Lisbona Alonso, en altre temps subdirector d'*El Correo Catalán*, amb la qual cosa va trobar una oportunitat excel·lent per a la seva expansió religiosa. Del

5. Igual que altres dirigents polítics republicans de dreta i de centre, entre la complexa interpretació del que representaven i pretenien els militars rebels des de la perspectiva de 1937 i 1938 i la no menys complexa confusió que produïa el conglomerat republicà durant la Guerra Civil, Lúcia va optar pels primers, opció que molt aviat el va desenganyar de manera important.

6. En la inactivitat forçosa de la presó, Lúcia va cultivar la seva passada afició a escriure poesia. Entre les que ens han arribat (guardades per la família), n'hi ha algunes d'il·lustratives d'aquesta «religiositat de catacumba» que hem comentat. Com a exemple, reproduïm la titulada «La caja de cerillas», escrita el gener de 1938: «Han chapado la puerta / y he tapado el chivato... / ¡Por fin ya puede el alma / vivir para ella un rato...! / Sobre una vieja tabla, / la caja de cerillas... / Alrededor tres hombres / postrados de rodillas... / "¡Bendito sea siempre / Jesús Sacramentado!" / "¡Y que por siempre sea / bendito y alabado!"... / La estación acabada / va pasando el Rosario... / ¡Rosario de dolores / que reza el presidiario...! / Con el último Gloria / la cajita al bolsillo / y... otra caja en la mano / y en la boca un pitillo... / / ¡Oh catacumbas de la España roja, / celdas santas de Cárcel Celular, / donde preso de presos, Jesucristo, / en una caja de fósforos está...!»

seu estat d'ànim al final de 1937, en conservem unes línies d'una carta dirigida a un vell amic:

No he recibido en mi encierro carta de nadie, ni visita de nadie, ni sé de nadie que se haya interesado lo más mínimo por mí. [...] Créeme que jamás me encontré mejor que ahora, ya que hay un amigo, el único fiel y verdadero que nunca me abandona: la conciencia. Y ¡si supieras cuán bien se dialoga a solas con una conciencia tranquila cuando, lejos del mundanal ruido y entre rejas, se mira arriba con fe ciega y abajo con desprecio profundo! [...] No sé qué será de mí ni me importa. Vivo completamente abstraído de mi pasado y de mi futuro. Sea lo que Dios quiera. Y porque total, absoluta y complacidamente vivo entregado a Su Voluntad, estoy alegre, tranquilo y sereno como nadie y paso feliz las semanas y los meses en un equilibrio espiritual que a mí mismo me asombra.

La instrucció del sumari del Tribunal Suprem es va realitzar lentament al llarg de 1938 per la dificultat de reunir proves en el context de guerra. I encara que el fiscal va presentar el setembre les conclusions i la pena sol·licitada (va demanar trenta anys de reclusió per al processat), en realitat les proves que va aportar tenien ben poca consistència i ja havien estat desestimades anteriorment per la citada Comisión de Suplicatorios. Després de diversos ajornaments, la Sala del Suprem va fixar finalment la data del 25 de gener de 1939 per celebrar la vista. Tampoc no es va poder realitzar llavors, perquè la vigília, amb les tropes franquistes amenaçant Barcelona, els membres del Suprem i altres autoritats van haver d'abandonar precipitadament la ciutat, mentre Lúcia i un grup de presos escapaven de la Model aprofitant el descontrol general. Segons els records de la família, Lúcia va ser convidat varies vegades per Irujo a marxar amb ell en direcció a la frontera, probablement perquè el basc tenia coneixement de la manera de procedir venjativa dels militars. El dirigent valencià no era del mateix parer, i confiava que els vencedors no podrien retreure-li res.

3.3. Tercera estació: del febrer de 1939 al juliol de 1941

Lúcia va caminar lliurement pels carrers de Barcelona durant vint dies, mentre esperava que fos conquerida València i poder així retrobar-se amb la seva família. Però una inesperada citació de la policia va canviar radicalment les seves expectatives: en presentar-se a la caserna va ser novament detingut i, amb la lògica sorpresa per part de Lúcia, el nou instructor li va mostrar el mateix sumari confeccionat pels republicans, una documentació que ha-

via estat abandonada en els despatxos del Tribunal Suprem durant la fugida precipitada. Ara es giraven en contra seva totes les declaracions i tots els testimonis recollits per a la seva defensa en el període anterior. Prenent com a base acusatòria aquesta mateixa documentació, el militar instructor només va haver d'afegir uns quants fulls més —entre els quals una nova declaració de Lúcia provant de justificar les seves declaracions anteriors— i tancar la instrucció indagatòria.

Amb un alferes com a advocat d'ofici, amb el qual Lúcia no havia parlat anteriorment, la vista davant un Consell de Guerra va quedar oberta la tarda del 27 de febrer, amb el telegrama d'adhesió a la República com a prova determinant de l'acusació. No es va citar cap testimoni, ni l'advocat defensor li va fer cap pregunta. Aquella mateixa nit ja estava redactada la sentència que, d'acord amb la petició del fiscal, el condemnava a la pena de mort «por auxilio a la rebelión».

És interessant recollir una de les consideracions perquè il·lustra la distorsió de conceptes que feien els tribunals franquistes:

CONSIDERANDO: Que los hechos evidencian la evolución ideológica del procesado que va desde la santa rebeldía contra la iniquidad [...] a la mansedumbre servil y conformista de un régimen [...]. Este ideario que en los momentos precedentes y coetáneos del Alzamiento Nacional mantenía el Sr. Lucía, es enemigo de todo procedimiento de violencia, es defensor de la democracia y de las vías legales, es de respeto absoluto al Poder constituido. De aquí que sea consecuencia al mismo ligada, por razones de congruencia y de lógica, el telegrama transcrito [...].

És evident que el tribunal havia entès correctament la trajectòria política de Lúcia, si bé la convertia en una prova delictiva contra el nou règim i, per tant, era mereixedora del càstig màxim.

No sabem res del que va passar per la ment de Lúcia durant els set dies que va estar pendent de l'execució, excepte el que d'ell ens va deixar escrit un company de cel·la: «Luis quedó abrumado por tal saña y pedía a Dios ser ejecutado por escapar de un mundo capaz de tanto horror.» Aïllat totalment de tota mena de contacte amb l'exterior de la presó, sense cap possibilitat de recórrer als seus amics perquè evitessin el pitjor ni d'informar la família —que encara era a la València republicana— de la situació, degué refugiar-se en la seva arrelada fe en la Providència. Però sense saber-ho, algunes gestions d'amics i sobretot la ràpida mediació de l'arquebisbe de València Prudencio Melo davant del general Franco, van fer que aquest comutés la pena màxima per la de trenta anys de reclusió.

Era de nou, doncs, a la presó Model de Barcelona. Lúcia va viure aquesta etapa amb una barreja de desorientació pel que estava succeint i, alhora, amb un aprofundiment en el providencialisme que inspirava la seva fe religiosa. No entenia per què, com a catòlic i de dreta, se'l proscrivia d'un règim en què estaven participant nombrosos amics, alguns dels quals ocupaven alts càrrecs del govern. Tampoc podia entendre quin havia estat el seu delictes per participar activament a la República defensant els interessos de l'Església, si el nou règim es presentava com un aliat estret d'aquesta. És probable que arribés a captar que els vencedors només admetien en el seu si aquells que havien prestat una adhesió incondicional des del primer moment, i el seu telegrama demostrava tot just el contrari.

La vida a la presó degué ser asfixiant durant els primers mesos, ja que l'acumulació de presos a la Model exigia la convivència de dotze o més persones en una mateixa cel·la. Un temps després es van alleugerir les condicions (set per cel·la l'estiu de 1939) per la consideració privilegiada que tenien en el «Departamento de Políticos». Entre aquell allau de milers de persones, Lúcia va aconseguir estar acompanyat de presos intel·lectualment i professionalment qualificats (com ara Juan Lladó Sánchez, José Francesch Cazorla, José Guitart Faura, José Zambrano Barragán, José Capmany Rabat, Francisco Padró Doménech, etc.), companys de sensibilitat religiosa similar a la seva, que van fer d'ampolla d'oxigen per a un home de les seves característiques. Lògicament, va reviuire i va compartir l'angoixa de molts condemnats a mort, i va experimentar com a cristià l'escàndol que produïa tanta crueltat. De nou, una poesia d'aquests anys titulada «Lidia macabra» és el testimoni únic que va deixar a la família de la seva protesta contra un règim que es considerava catòlic:

Entre fusiles de guardias,
por la gran puerta de hierro,
van entrando los reclusos
que regresan del Consejo.
Formados en larga fila,
macabra fila de espectros,
los hombres que parecían
aún hombres cuando salieron,
son al volver en la tarde
piltrafas de hombres que fueron.
Ojos afuera, arrojados
por los horrores de adentro,

sólo el espanto del alma
parece mirar en ellos...

A lo largo del rastrillo
se ha organizado el cortejo;
y la fila lentamente
va caminando hacia el Centro,
como caminar debieran,
si caminasen, los muertos...
Formados en la rotonda
un oficial va diciendo:
—¿Cuántos son? —Son treinta y cuatro.
—¿Y de muerte? —Treinta de ellos.
Y a la sexta galería
su mirada dirigiendo
dice a gritos: ¡Oye, tú!
buena corrida tenemos;
van treinta para la lidia;
preparame tres chiqueros...

Y arriba sobre una cruz
sus brazos de amor abiertos,
sigue la imagen de Cristo
esta casa presidiendo...

Certament, els sentiments de proscrit polític i de reprovat social que va tenir en el període de reclusió a les presons franquistes van enriquir la seva anterior experiència religiosa. Va ser llavors que va accentuar la confiança en els misteriosos dissenys de la Providència i va descobrir el valor sacrificial i corredemptor de certes situacions de la vida del creient. La lectura dels escrits de la mística francesa Elisabeth Leseur durant l'estiu de 1939 li va ensenyar a unir l'alegria amb el sofriment personal, una alegria que només podia emanar de l'abandonament a les mans de Déu. Repetia sovint a la seva família, per comunicar el seu estat anímic: «No saldré ni un minut abans ni un minut després de que Dios lo quiera.» Va ser sens dubte aquesta ferma espiritualitat la que, en definitiva, va impedir que en ell arrelessin les petges de l'odi o del ressentiment vers els responsables de la seva reclusió. En un dels salms del seu llibret *El Salterio de mis horas*, escrit per ell mateix durant els mesos anteriors al Nadal de 1940, va formular una

particular oració per ells: «Perdónalos, Señor, aun cuando sepan lo que se hacen.»⁷ Però tal vegada les paraules que reflecteixen millor el nivell espiritual assolit siguin les que escriuria el 1941, ja en llibertat, en una carta a la superiora d'una comunitat de carmelites:

Entré en la cárcel por no querer odiar y de la cárcel he salido, después de casi seis años y, pese a todo, sin haber aprendido a odiar. Éste es el más hondo gozo espiritual para quien cifra su vida en ser cristiano y sabe que la quintaesencia del cristianismo es el amor.

3.4. *Quarta estació: del juliol de 1941 al gener de 1943*

Les diverses gestions d'amics i personalitats, tant polítiques com eclesiàstiques, davant l'únic que podia prendre una decisió, el general Franco, van tenir un èxit relatiu quan el 18 de juliol de 1941 li era commutada la pena de presó per la de desterrament a Palma de Mallorca. Així començava una última etapa del seu calvari, si bé ara amb l'alleujament de veure's acompanyat de la seva esposa i les seves filles. Aviat va haver de vèncer qualsevol idea de provisionalitat a l'illa i assumir un plantejament familiar i professional com si l'estada hagués de ser definitiva. Va sorgir, doncs, el principal problema que obsessionaria Lúcia a partir de llavors: la seva reorientació professional a fi de no ser, als cinquanta-dos anys, una càrrega per a la família. Si bé de bon principi va comptar amb l'ajut econòmic d'alguns amics, va provar per tots els mitjans de trobar una ocupació estable que li obrís el futur, bé fos com a advocat, bé com a assessor comercial. Però l'activitat de l'illa no era suficient.

En aquesta situació de desocupació i ansietat, a mitjan gener de 1942 va reprendre un antic pla esbossat amb el capellà de la presó Model, el P. Martín Torrent: escriure un llibre sobre l'activitat pastoral realitzada per aquest a la presó de Barcelona. Per a Lúcia era una forma no només d'obtenir ingressos, sinó també de tenir alguna obligació a la seva «avorrida» inactivitat diària. Per la seva banda, per a Martín Torrent es tractava de donar di-

7. El llibret va ser editat el 1956 pels seus amics, tretze anys després del traspàs de Lúcia. El va prologar l'arquebisbe de València Mons. Marcelino Olaechea. El Governador Civil va autoritzar-ne la publicació amb la condició de suprimir l'última línia del text original, que deia: «Cárcel Modelo Barcelona, Navidad 1940». Així, censurant aquesta important referència, el text perdia una clau crítica pel règim pel lloc i la data de la seva redacció.

fussió a l'assistència humana i religiosa exercida a la Model, sense descartar possibles beneficis per a la seva particular promoció eclesialística a la carrera castrense. En realitat, la col·laboració entre ells va ser molt desigual, ja que mentre el capellà es va limitar a enviar-li una vintena de quartilles amb material informe —algunes anècdotes i reflexions que al·ludien a la victoriosa creuada—, a Lúcia li va correspondre, amb la seva escriptura àgil, recrear escenes carceràries, descriure la vida quotidiana dels presos i abocar força vivències personals, fins completar les cent seixanta-set pàgines de què constarà el llibre finalment editat. Al principi de maig, Lúcia havia acabat la segona redacció, la definitiva, del llibre, a punt per ser publicada. L'obra va veure la llum al final d'agost, però amb algunes modificacions que n'alteraven notablement el sentit. Així, el capítol que Lúcia havia titulat «En la hora suprema: los condenados a muerte», i que ell sempre havia concebut, per la importància, com l'últim del llibre, havia estat fragmentat pel capellà en dos capítols, amb la qual cosa va trencar del tot l'estructura que li havia donat Lúcia originalment. Era una manera de treure ressonància a aquest dramàtic tema, que Lúcia coneixia tan bé per experiència personal, pel fet d'haver estat també ell un condemnat a mort.⁸

No obstant això, la redacció del llibre només va alleugerir durant uns mesos el seu estat de desocupació forçada. Amb veritable dramatismes, Lúcia escrigué a un amic l'estiu de 1942: «Todo mi trabajo de hoy es ir a echar esta carta al correo.» De res li servien les bones relacions establertes en alguns cercles socials de Palma, a les reunions dels quals era convidat amb freqüència.

En realitat, ja no hi va haver noves oportunitats. En acabar aquell estiu, uns dolors regulars en la zona hepàtica el van empènyer a sol·licitar al Governador Civil de Palma permís per traslladar-se a València perquè li realitzessin una exploració. Aconseguida l'autorització pertinent, va arribar a València al final de setembre. Feia cinc anys que havia abandonat la ciutat: llavors, el desembre de 1937, havia estat en un vehicle policial, pres, en direcció a Barcelona; ara, les circumstàncies no eren substancialment diferents, ja que va arribar d'incògnit i es va recloure a casa d'una de les seves filles, on la policia va establir un control permanent de les visites que rebia. Operat a la segona quinzena de novembre, els temors més pessimistes es van

8. Sobre les circumstàncies en què s'elaborà el llibre *¿Qué me dice Vd. de los presos?* (Alcalá de Henares, 1942), vaig publicar un article monogràfic titulat «Un secreto de Luis Lúcia y el engaño del capellán Martín Torrent», *Historia* 16, 263 (març de 1998).

confirmar en descobrir que l'origen del dolor era un càncer hepàtic en un estat tan avançat que necessàriament havia de ser fatal. Després d'un últim Nadal en família en condicions ben tristes, Lúcia morí el 5 de gener de 1943, la nit de Reis. Tenia 54 anys. A l'endemà, sota una discreta vigilància policial, nombrosos amics de la en altre temps potent Derecha Regional Valenciana van assistir a una missa i van acompanyar el fèretre fins al cementiri de València.

4. EL SILENCI IMPOSAT

Sobre la trajectòria política i el compromís cristià de Lúcia va caure un silenci espès imposat pel règim franquista. El diari catòlic *Ya* va inserir una esqueta pagada per la família, sense afegir-hi cap notícia ni cap comentari de l'esdeveniment. Per la seva banda, el *Boletín de la Asociación Católica Nacional de Propagandistas*, associació a la qual havia pertangut Lúcia i de la qual havia estat president a València als anys vint, va trigar nou mesos a comunicar la defunció als seus lectors. Una publicació anual de València, l'*Almanaque Las Provincias*, en el número corresponent a 1944, després de fer una breu ressenya biogràfica del difunt Lluís Lúcia i senyalar que va ser ministre, acabava: «Muy competente en materias agrícolas, y especialmente de los problemas naranjeros, trabajó con gran entusiasmo en la resolución de los problemas que afectaban a estos intereses. Quebrantada su salud, falleció en Valencia.» L'any següent, l'octubre de 1945, el diari falangista *Levante*, de València, va publicar una fotografia de 1929 en què l'arquebisbe Melo apareixia en una tarima acompanyat de dues persones, amb el peu de fotografia següent: «El señor arzobispo, doctor Melo, entregando un pergamino a don Manuel Simó y a don Jesús Sencia.» Aquest Jesús Sencia era Lluís Lúcia, però l'autor del peu va confessar a la família del polític valencià que l'havien obligat a falsejar el nom perquè no es mencionés Lúcia. S'havia imposat el silenci del règim sobre el personatge, un silenci que va durar rigorosament mentre va durar el franquisme.

Com a contrast clamorós, al cap de pocs dies que Lúcia traspassés, el socialista Indalecio Prieto va publicar un article reivindicatiu del polític valencià des de l'exili a terres argentines. Les frases centrals són l'únic reconeixement públic que tenim de la part republicana:

Era un adversario político, pero un adversario noble, ante cuyo cadáver me descubro con respeto. La República cometió con él una injusticia y Franco otra mayor.

La acendrada fe cristiana le habrá movido a perdonar a los hombres de uno y otro bando. [...] El famoso telegrama condenando la insubordinación, que no le había servido para que la República le absolviese, valió, en cambio, para que Franco se ensañara. Ahora, el caudillo de la Derecha Regional Valenciana, tan fiel a sus convicciones, ha muerto en un hospital. ¡Descanse en paz el pundonoroso caballero católico!

fjm

**FUNDACIÓ
JOAN
MARAGALL**

CRISTIANISME I
CULTURA

+claret
EDITORIAL

QUADERNS

